

Zwemer, J. P., *Zeeland 1950-1965* (Vlissingen: Den Boer/De Ruiter, 2005, 648 blz., €35,-, ISBN 90 74576 56 7).

In 2000 verscheen van de hand van Jan Zwemer het kloeke overzichtswerk *Zeeland 1945-1950* (door mij besproken in *BMGN*, CXIX (2004) 293-294). In 2005 verscheen het vervolg, een vuistdikke studie over de provincie Zeeland in de periode 1950-1965. Zwemer zelf nam de helft van de hoofdstukken voor zijn rekening, en vond een zevental ervaren auteurs voor bijdragen over een aantal specialistische onderwerpen. Het resultaat mag er zijn, de belofte die *Zeeland 1945-1950* al in zich droeg is meer dan ingelost. *Zeeland 1950-1965* is niet alleen een provinciegeschiedenis, maar, en dat is veel interessanter, ook een studie over de modernisering van een regio. Daarbij hebben de auteurs de eigenaardigheden van de provincie: een dunbevolkt eilandenrijk in de delta van het druktstbevaren riviergebied ter wereld, ten volle uitgebuit. De geringe bevolkingsomvang maakte het mogelijk die bevolking een gezicht te geven. Juist op het niveau van de individuele burger, of dat een seizoenwerker in dienst van een 'kooibaas' was, een boer die een camping begon, een confessionele gedeputeerde, of een kleine boer die ging forensen naar het Rotterdamse havengebied: steeds weer komt helder naar voren hoe ingrijpend de veranderingen in deze periode waren. Duidelijk wordt hoezeer juist in de naoorlogse jaren de provincie als bestuurslaag aan betekenis won in het staatsbestel. In het bijzonder de commissaris van de koningin en het college van gedeputeerden werden geconfronteerd met complexe maatschappelijke vraagstukken. Door de introductie van de planologie in het overheidsbeleid, belichaamd in streekplan en ruilverkaveling, diende de provincie een actief beleid te gaan voeren. Maar ook bij de vestiging van industrie speelde de provincie een cruciale rol.

Door voortdurend een relatie te leggen tussen modernisering op provinciaal niveau en de gevolgen daarvan voor de bevolking komen soms opmerkelijke gegevens aan het licht. De snelle groei van de deelname aan het middelbaar onderwijs, met name het Uitgebreid Lager Onderwijs en de Hogere Burgerschool, leidde tot grotere sociale integratie en luidde tegelijkertijd de teloorgang van veel van de plaatselijke dialecten in. Dwars op deze integratieve tendensen leidde stichting van denominationale middelbare scholen van orthodox-protestantse en katholieke signatuur tot zuilvorming. Het wegtrekken van jongeren en landarbeiders naar de industrie buiten de provincie leidde ertoe dat dorpsgemeenschappen een conservatieve ontwikkeling doormaakten, waarbij orthodox-protestantse dorpen met name op Tholen verstarde in geloofsbeleving en sociale controle. Veel jongeren ontrokken zich hier weer aan door vrijetijdsbesteding buiten het dorp. Rien Munters legt in zijn bijdrage over dorpspolitiek bovendien een opmerkelijke hardnekkigheid van het standdenken bloot. Ondanks modernisering en democratisering bleven grote boeren het maatschappelijk leven domineren, in de gemeenteraad, maar vooral ook in allerlei informele gremia daaromheen.

Enkele hoofdstukken behandelen aspecten van de modernisering als de ontwikkeling van een streekplan, industrialisatie, urbanisatie, of trekarbeid aan de hand van ontwikkelingen in een regio binnen Zeeland. Dat is een legitieme keuze indien de gekozen regio beschouwd kan worden als een pars pro toto. Voor een enkel onderwerp is dat echter niet het geval. De door Piet van Cruyningen geanalyseerde kerkelijke ontwikkelingen (ontkerkelijking, ver- en ontzuiling) in West-Zeeuws-Vlaanderen kunnen niet zonder meer dienen als voorbeeld voor Zeeland als geheel. Dat wordt ook niet gepretendeerd, integendeel, het bijzondere van het 'Land van Cadzand' wordt benadrukt, onder andere met de prachtige anekdote over de vrijzinnige kerkeraad van Groede die in arren moede overging tot het beroepen van een orthodoxe predikant om op zondag maar weer wat kerkvolk te trekken. Maar daardoor is juist dit hoofdstuk een vreemde eend in de bijt. Daar zou nog mee te leven zijn, ware het niet dat in veel van de overige hoofdstukken, gewijd aan heel andere onderwerpen, toch steeds weer duidelijk wordt hoezeer er ook een verband was tussen modernisering en kerkelijke ontwikkeling.

Zwemer, die de inleiding en conclusie en de belangrijkste hoofdstukken over vernieuwing en ordening voor zijn rekening nam, wijdt een sobere zes bladzijden aan de watersnoodramp van 1953, en laat waar nodig zien dat de Ramp verstrekkende gevolgen heeft gehad voor de ontwikkeling van Zeeland. De betekenis van de Ramp als katalysator van het moderniseringsproces is echter beperkt geweest. De herstructurering van de provinciale economie en de planmatige ontwikkeling van het gebied waren al in gang gezet toen de dijken braken, met als grote trekker de Provinciale Planologische Dienst. Slechts op het zwaar getroffen Schouwen-Duiveland werd de ramp gevolgd door een ingrijpende herstructurering, maar hier bleken de planologische vernieuwers niet altijd opgewassen tegen de krachten van het behoud.

Opvallend was voorts, zo blijkt uit het hoofdstuk over industrialisatie door Harmen van der Werf, dat ook na de watersnoodramp de regering niet van zins was om de vestiging van industrie in Zeeland te bevorderen. De geringe bevolkingsomvang was daar debet aan: de arbeidsmarkt werd er te krap bevonden. De provincie moest zich op eigen kracht zien te redden, waarbij de daadkracht van de commissaris der koningin en enkele burgemeesters de doorslag gaf. Pas in 1958 werd Zeeland door de regering aangewezen als probleemregio. Goes en Terneuzen konden met het Sloegebied bij Vlissingen en Middelburg, uitgroeien tot industriecentra. Maar velen vonden werk buiten de provincie. Symbolisch is de afbeelding op het omslag van het boek: geen dijkdoorbraken, maar een bus vol forensen met verweerde vissers- en landbouwersgezichten, in 1962 op weg van Rilland naar de Herofabrieken in Breda.

Na de indringende beschrijving van al deze dynamiek lijkt Zwemers conclusie dat het moderniseringsproces zich sluipenderwijs heeft voorgedaan en vooral op het niveau van de dorpsamenleving heeft afgespeeld, uit de lucht te vallen. Zwemer concludeert dat er weliswaar enkele voortrekkers van een planmatige modernisering waren, maar dat van een samenhangend ontwikkelingsplan geen sprake was. Dat mag zo zijn, maar dergelijke planmatigheid was nergens in Nederland aan te treffen. *Zeeland 1950-1965* toont aan dat in de

twintig jaar van wederopbouw en herstel Zeeland net als de rest van Nederland onherkenbaar veranderde, in fysiek, cultureel en mentaal opzicht. Het boek ondersteunt daarmee de steeds gangbaarder opvatting dat de belangrijkste veranderingsprocessen in de Nederlandse samenleving aan het begin van de jaren zestig al lang en breed op gang waren gekomen.

Dirk Jan Wolffram

Hellema, D., *De Karel Doorman naar Nieuw-Guinea* (Amsterdam: Boom, 2005, 220 blz., €19,50, ISBN 90 8506 182 2).

In de historiografie wordt het optreden van Nederland met betrekking tot de Nieuw-Guineakwestie doorgaans beschouwd als de laatste autonome manifestatie op het politieke wereldtoneel. De weinig succesvolle vaderlandse handelwijze is nauw verbonden met de persoon van minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns (1952-1971). Hij meende de illusie in stand te kunnen houden dat Nederland ondanks het verlies van Indonesië dankzij Nieuw-Guinea nog steeds een middelgrote koloniale mogendheid was en als zodanig nog altijd in staat was een eigen (hoofd)rol te spelen op de internationale *bühne*. Het was een grove miscalculatie van de nieuwe machtsverhoudingen en een overschatting van de ware plaats van Nederland op het mondiale vlak. Niet alleen het bezit van Nieuw-Guinea versterkte echter het drogbeeld dat Nederland wereldwijd nog iets voorstelde. Ook een ander zinnebeeld van imperiale status en grandeur wekte die onjuiste impressie: het bezit van het vliegkampschip Hr. Ms. Karel Doorman. Dit marineschip behoorde tot de selecte categorie oorlogsbodems waarover alleen de grote mogendheden beschikten en als zodanig waande Nederland zich nog een van hen. Luns nu had een groot zwak voor de marine als symbool van militaire macht. Wat lag meer in de rede dan om de Karel Doorman in te zetten om het laatste restant van de Nederlandse koloniale aanwezigheid in Azië te behouden.

De Utrechtse hoogleraar in de geschiedenis van de Internationale Betrekkingen, Duco Hellema, heeft de verwickelingen rondom de uitzending van de Karel Doorman in 1960 tot onderwerp van een aparte studie genomen. Aan de hand van de politiek-diplomatieke complicaties rondom haar reis naar de Oost schetst hij de bezegeling van de teloorgang van Nederland als zelfstandige actor in de internationale politiek. Hellema heeft een uitstekende *case study* geschreven. Daarbij staat hij ook uitgebreid stil bij de Amerikaanse stellingname in deze kwestie. Nadat *Secretary of State* J. F. Dulles Luns in eerste instantie – zij het niet gepreciseerde – toezeggingen had gedaan omtrent Amerikaanse hulp in het geval van een militair conflict met Indonesië, kandelde na zijn dood in mei 1959 in Washington de opinie en ging de steun niet naar Nederland uit, maar naar Indonesië. Dit om te voorkomen dat het land in het communistische kamp terecht zou komen. In navolging van de VS zwakten vervolgens ook Groot-Brittannië en Australië hun steunbetuigingen aan Den Haag af, om deze uiteindelijk geheel in te trekken. Begin 1960 was het Luns duidelijk dat Nederland niet meer op militaire support van derden zou kunnen rekenen als het op vechten aankwam. Hoewel hij zich realiseerde hoe zwak hij stond, deed Luns het echter naar Djakarta toe voorkomen nog altijd over substantiële Amerikaanse steungaranties te beschikken. Zolang Washington deze suggestie niet openlijk weersprak omdat men Indonesië niet wilde aanmoedigen de militaire weg te bewandelen, kon Luns zijn politieke spel blijven spelen, zij het dat die nu louter op bluff was gebaseerd. Hij deed dit met verve, zelfs ook tegenover zijn eigen collega-ministers. Hij spiegelde de